

Hannah Arendt

I M P E R A L I S M E

VERTALING & GLOSSARIUM

Willem Visser

BOOM · *Amsterdam*

Inhoud

Voorwoord 9

I DE POLITIEKE EMANCIPATIE VAN DE BOURGEOISIE 19

Expansie en de natiestaat 20

Macht en de bourgeoisie 34

Het verbond tussen het plebs en het kapitaal 52

2 HET RASDENKEN VOOR DE OPKOMST VAN HET RACISME 67

Een 'ras' van aristocraten tegenover een 'natie' van burgers 71

Eenheid van ras als vervanging voor nationale emancipatie 77

De nieuwe sleutel tot de geschiedenis 84

De 'rechten van de Engelsman' versus de mensenrechten 91

3 RAS EN BUREAUCRATIE 105

De fantoomwereld van het Donkere Continent 107

Goud en ras 123

Het imperialistische karakter 135

4 HET CONTINENTALE IMPERIALISME:

DE PAN-BEWEGINGEN 157

Stammationalisme 163

De erfenis van de rechteloosheid 185

Partij en beweging 194

5 HET VERVAL VAN DE NATIESTAAT EN HET EINDE VAN DE RECHTEN VAN DE MENS 217

De 'natie van minderheden' en het volk van de statelozen 221

De aporieën van de Rechten van de Mens 244

Nawoord door Marli Huijer 265
Imperialisme ver weg en dichtbij

Noten 281
Literatuur 331
Glossarium 347
Register 381

HET GEBEURT MAAR zelden dat het begin van een historische periode zo precies kan worden gedateerd, en net zo zelden hadden contemporaine waarnemers zo'n grote kans om getuige te zijn van het definitieve einde ervan, als het geval is met het tijdperk van het imperialisme. Het imperialisme was voortgekomen uit het kolonialisme en werd veroorzaakt door de incongruentie tussen enerzijds het Europese systeem van natiestaten en anderzijds de economische en industriële ontwikkelingen tijdens de laatste drie decennia van de negentiende eeuw, en deze politiek van expansie omwille van de expansie deed zijn intrede pas rond 1884. Deze nieuwe versie van machtspolitiek verschilde net zoveel van de veroveringen bij grensoorlogen tussen naties als van de klassieke opbouw van een imperium zoals dat van de Romeinen. Het einde van het imperialisme leek onvermijdelijk toen met de Indiase onafhankelijkheidsverklaring 'de ontbinding van *His Majesty's Empire*', waarvan Churchill weigerde 'de leiding op zich te nemen', een voldongen feit was. Een van de meest ingrijpende gebeurtenissen in de twintigste-eeuwse geschiedenis is nog steeds het feit dat de Britten vrijwillig hun koloniale heerschappij hebben opgegeven, waarna geen enkele Europese natie meer aan haar overzeese gebiedsdelen kon blijven vasthouden. De enige uitzondering is Portugal, en de eigenaardige neiging van dit land om een gevecht voort te zetten dat alle an-

dere Europese landen moesten staken, zal eerder het gevolg zijn van nationale onderontwikkeling dan van de dictatuur van Salazar. Het was immers niet alleen zwakte en ook niet de uitputting na twee moordende oorlogen binnen één generatie, maar het waren ook morele bezwaren en politieke overwegingen van de volledig ontwikkelde natiestaten, die voor extreme maatregelen waarschuwdeden zoals ‘administratieve bloedbaden’ (A. Carhill) – die heel goed de geweldloze opstand in India hadden kunnen neerslaan – en voor voortzetting van de ‘heerschappij over onderworpen rassen’ (Lord Cromer), omdat men bang was dat die een boemerangeffect konden hebben op de moederlanden. Toen dankzij het destijds nog bestaande gezag van De Gaulle Frankrijk het aandurfde om Algerije op te geven, dat voor de Fransen altijd net zo Frans was geweest als het département de la Seine, leek een punt bereikt waarop geen terugkeer meer mogelijk was.

Deze hoop zou terecht zijn geweest als op de hete oorlog tegen nazi-Duitsland niet de Koude Oorlog tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten was gevolgd, maar bij een terugblik ben je toch geneigd de twee afgelopen decennia te beschouwen als een tijdsbestek waarin de twee machtigste landen ter wereld als bezetenen worstelden om de heerschappij over min of meer dezelfde gebieden waar eerder Europese naties hadden geregeerd. In dezelfde trant doorredenerend is het verleidelijk om de nieuwe, ongemakkelijke detente tussen Rusland en Amerika eerder te zien als het resultaat van de opkomst van een derde potentiële wereldmacht, China, dan als het gezonde en natuurlijke gevolg van de ontmanteling van de totalitaire staat na Stalins dood. Mochten toekomstige ontwikkelingen deze hypothetische interpretaties bevestigen, dan zou dat in historisch perspectief betekenen dat we terug zijn bij af, namelijk in het imperialistische tijdperk, maar dan op veel grotere schaal, en weer op een ramkoers liggen zoals die destijds tot de Eerste Wereldoorlog leidde.

Men heeft vaak gezegd dat de Britten hun imperium aan een vlaag van verstrooidheid te danken hebben; ze zouden eerder hebben ingespeeld op spontane ontwikkelingen, hebben toegegeven aan wat verleidelijk was en mogelijk leek, dan een weloverwogen politiek hebben gevolgd. Als dat waar is, kan de weg

naar de hel net zo goed zonder enige voornemens zijn geplaveid als met de spreekwoordelijke goede. De objectieve feiten die de grootmachten vandaag de dag verleiden tot een terugkeer naar imperialistische politieke strategieën, zijn zodanig dat je geneigd bent te geloven in ten minste de halve waarheid van de zojuist geciteerde bewering, ondanks de holle verzekeringen over goede bedoelingen van beide kanten – enerzijds de Amerikaanse ‘toezeggingen’ om een onhoudbare status quo van corruptie en incompetentie te respecteren, en anderzijds het Russische pseudorevolutionaire gepraat over nationale bevrijdingsoorlogen. Het proces van natievorming in onderontwikkelde gebieden, waar het gebrek aan alle vereisten voor nationale onafhankelijkheid recht evenredig is aan een buitensporig en steriel chauvinisme, heeft geleid tot enorme machtsvacuüms, die het object vormen van een wedijver tussen de grootmachten die des te heviger is nu met de ontwikkeling van kernwapens een directe confrontatie van hun geweldsmiddelen als de *ultima ratio* voor de ‘oplossing’ van al hun conflicten voor eens en voor altijd uitgesloten lijkt. Het is niet alleen zo dat elk conflict tussen de kleine, onontwikkelde landen in deze enorme gebieden – een burgeroorlog in Vietnam of nationale botsingen in het Midden-Oosten – onmiddellijk een potentiële of daadwerkelijke interventie van de grootmachten uitlokt, maar die conflicten zelf, of op z’n minst de timing van het uitbreken ervan, wekken de verdenking dat ze zijn beïnvloed of zelfs direct veroorzaakt door belangen en machinaties die helemaal niets te maken hebben met de conflicten die in die gebieden zelf aan de orde zijn. Het onderscheidende kenmerk van de machtspolitiek in het imperialistische tijdperk was de verschuiving van plaatselijke, beperkte en daarom voorspelbare doeleinden van nationaal belang naar een onbegrensd streven naar macht en nog meer macht, dat de hele wereld over kon gaan, een spoor van verwoesting achterlatend, zonder enig duidelijk nationaal of territoriaal bepaald doel, en dus ook zonder een voorspelbare richting. Deze degeneratie zien we ook op het ideologische vlak, want de beroemde dominotheorie, volgens welke de Amerikaanse buitenlandse politiek zich verplicht voelt om oorlog te voeren in één land

teneinde de integriteit te waarborgen van andere landen die niet eens aan de VS grenzen, is overduidelijk slechts een nieuwe versie van de oude *Great Game*, waarvan de regels het toelieten of zelfs voorschreven om complete naties als springplank of, in de huidige terminologie, als pionnen te beschouwen, die toegang moesten bieden tot de rijkdommen van en de heerschappij over een derde land, dat op zijn beurt weer een springplank werd in een oneindig proces van machtsexpansie en -accumulatie. Het was deze kettingreactie, die inherent is aan de imperialistische machtspolitiek en die we ons op menselijk vlak het best kunnen voorstellen als een netwerk van geheim agenten, waarover Rudyard Kipling (in *Kim*) zei: 'Wanneer iedereen dood is, is het Grote Spel voorbij. Niet eerder.' De enige reden waarom deze voorspelling niet werd bewaarheid lag in de constitutionele beperkingen van de natiestaat, terwijl vandaag de dag onze enige hoop dat dit ook in de toekomst niet gebeurt, is gebaseerd op de constitutionele beperkingen van de Amerikaanse Republiek en de technologische beperkingen die uitgaan van het atoomtijdperk.

xix

We willen hiermee niet ontkennen dat de onverwachtse herleving van imperialistische strategieën en methoden nu plaatsvindt onder sterk gewijzigde voorwaarden en omstandigheden. Het initiatief voor expansie in overzeese gebieden is verschoven van Groot-Brittannië en West-Europa naar Amerika, en dat voor expansie in aangrenzende gebieden op het continent ligt niet langer bij Midden- en Oost-Europa, maar uitsluitend bij Rusland. Imperialistische politiek was veruit de voornaamste individuele factor die heeft geleid tot de neergang van Europa, en de profetieën van staatslieden en historici dat de twee reuzen die de Europese naties in het westen en het oosten flankeren uiteindelijk de erfgenamen zouden worden van haar macht, lijken uitgekomen. Niemand rechtvaardigt expansie meer met leuzen als *the white man's burden* aan de ene kant, of door een 'vergroott stambewustzijn' dat mensen met een gemeenschappelijke etnische oorsprong ertoe zou bewegen zich te verenigen aan de andere kant; in plaats daarvan horen we nu over 'verplichtingen' jegens cliëntstaten, over de verantwoordelijkheden die macht

met zich meebrengt en over de solidariteit met nationale bevrijdingsbewegingen. Zelfs het woord *expansion* is uit ons politieke woordenboek verdwenen, dat nu in plaats daarvan *extension* geeft, of *overextension* als het begrip in kritische zin wordt gebruikt, met betekenissen die vrijwel op hetzelfde neerkomen. Politiek belangrijker is dat privé-investeringen in verre landen, die oorspronkelijk het voornaamste motief waren voor imperialistische ontwikkelingen, tegenwoordig worden overvleugeld door economische en militaire hulp, die direct worden geleverd door regeringen. (Alleen al in 1966 besteedde de Amerikaanse regering 4,6 miljard dollar aan economische hulp en buitenlandse kredieten, en verder in het decennium 1956-1966 jaarlijks een bedrag van 1,3 miljard dollar aan militaire hulp, terwijl de daaraan parallelle investering van privékapitaal in 1965 3,69 miljard dollar, en in 1966 3,91 miljard dollar bedroeg.¹) Dit betekent dat het tijdperk van het zogenoemde dollarimperialisme, de specifiek Amerikaanse versie van het imperialisme van voor de Tweede Wereldoorlog, die politiek gezien de minst gevaarlijke was, definitief is afgesloten. Privé-investeringen – ‘de activiteiten van duizend Amerikaanse bedrijven die in honderd vreemde landen opereren’ en ‘geconcentreerd zijn in de modernste, meest strategische, snelst groeiende sectoren van de buitenlandse economie’ – creëren veel politieke problemen, zelfs wanneer ze niet worden beschermd door de macht van de natie,² maar buitenlandse hulp, ook wanneer die wordt geboden om zuiver humanitaire redenen, is van nature politiek, juist omdat ze niet door een winststreven wordt gemotiveerd. Er zijn miljarden dollars gepompt in politieke en economische woestenijen, waar ze door corruptie en incompetentie zijn verdampt voordat er iets productiefs mee gedaan kon worden. En dat geld is niet meer het ‘overbodige’ kapitaal dat niet productief en winstgevend in het thuisland kan worden geïnvesteerd, maar vormt de bizarre uitwas van loutere overvloed, die de rijke landen, de *haves*, zich in tegenstelling tot de *have-nots* kunnen veroorloven te verliezen. Met andere woorden: het winstmotief, waarvan het belang voor imperialistische politiek ook in het verleden vaak werd overschat, speelt nu geen enkele rol meer; alleen zeer rijke en zeer

xx